

संमेलन 1 (मुंबई 1966)

परिषदेचे पहिले अध्यक्ष डॉ. रा. वि. साठे हे नामवंत डॉक्टर होते. परिषदेचा शासनाशी चांगला संबंध प्रथमपासून यावा म्हणून डॉ. साठे यानी त्यांचे कधीतरी पेशंट असलेले यशवंतराव चव्हाण (केंद्रिय रक्षामंत्री) व वसंतराव नाईक (मुख्यमंत्री) यांना संमेलननिमंत्रण दिले. दोघांचा होकार आला. पण काही दिवसांनी यशवंतरावांची दिलगिरी आली. मुख्य दिवशी ब्रेबोर्न स्टेडियम येथे सामना आहे असे पुढे क्रिकेटप्रेमी मुख्यमंत्र्यांना समजले. पोलिस अधिकारी मला भेटले. संमेलन थोडे उशीरा सुरु करा, व मॅच पाहून मुख्यमंत्री रहदारीत अडकू नयेत म्हणून मरीनड्राईव्हची दुहेरी वाहतूक एका बाजूनेच काही काल ठेवू असे अधिकारी म्हणाले. तसे केले गेले. मोकळ्या बाजूवरूनच वेगाने पायलट व खाशी गाड्या चौपाटीलगत संमेलनस्थळी आल्या. वसंतरावांनी उद्घाटन केले.

दीर्घकाल विज्ञानप्रसार करणाऱ्या उद्यम व सृष्टिज्ञान या दोन मासिकांना संमेलनाध्यक्षांऐवजी (अपवाद म्हणून) मुख्यमंत्र्यांनी सन्मानचिन्हे दिली. प्रथम मान कुणाचा असे मी सृष्टिज्ञानचे गो. रा. परांजपे यांना विचारले. ज्येष्ठता लक्षात घ्यावी असे ते म्हणाले, व पहिला मान उद्यमला मिळाला.

संमेलनस्थळी एका कक्षात परिषदेतर्फे मराठी विज्ञान पुस्तकांचे प्रदर्शन होते. बाजूला एका व्यापाऱ्याचे भव्य साडीप्रदर्शन होते. काहींना वाटले की परिषदेनेच भपकेबाज प्रदर्शन थाटले आहे.

संमेलन 2 (पुणे 1967)

पहिल्या काही संमेलनात ठराव करण्याची पद्धत होती. मराठी भाषेत भारतीय संविधानमान्य असे जागतिक अंक वापरले जावेत, असा एक प्रस्ताव मी मांडला. हे अंक सर्व विज्ञानसाधनांवर असतात. तसेच देवनागरी एक व जागतिक नऊ यांच्या रूपसाम्यामुळे घोटाळे होतात, असेही सांगितले. प्रस्तावाला काहीनी विरोध केला. मतदानात प्रस्ताव फेटाळला गेला. नंतर दुसरा प्रस्ताव मांडला की साहित्यसंस्थांनी विचार करून अँ, ऑ या स्वरांना रीतसर बाराखडीत स्थान द्यावे. नपेक्षा कॅन्सर, डॉक्टर अशा शब्दांचे कोशातील स्थान लक्षात येणार नाही. हा प्रस्ताव प्रचंड बहुमताने मंजूर होऊन त्याचे ठरावात रूपांतर झाले. सभेनंतर मला अनेकांनी सांगितले की पहिला प्रस्ताव नामंजूर झाल्यावर नाराज न होता, शांतपणे मी पुढील कामाकडे वळलो हे त्यांना आवडले.

आंतरराष्ट्रीय ख्यातीचे स्त्रीरोगतज्ञ असलेले संमेलनाध्यक्ष डॉ. वि. ना. शिरोडकर यांचे भाषण बहारीचे झाले. छापील भाषणात आकृत्या नाहीत. त्यानी फलकावर अधूनमधून काही आकृत्यांचे मोठे कागद लावले. विज्ञान व्यक्त करायला कधीकधी शब्द अपुरे पडतात, चित्रे लागतात, हे प्रसिद्ध आहे.

तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी यानी उद्घाटकीय भाषण वाईत छापून घेतो, प्रुफे तपासतो, पुस्तिकांचे गठ्ठे जीपमधून आणतो असे सांगून सर्व सहकार्य दिले. परिषदेने प्रेसचे बिल भरले.

संमेलन 3 (टाणे 1968)

यावेळी केंद्रीय गृहमंत्री असलेले यशवंतराव चव्हाण उद्घाटक म्हणून लाभले. परिषदेविषयी माहितीसाठी चिटणीसांनी मला फोन करून विशिष्ट वेळी सांताक्रूझ विमानतळावर व्हीआयपी रुम येथे बोलावले. मुंबईमार्गे दौऱ्यावर असलेले यशवंतराव भेटले. संमेलनात ते वेळेवर आले. थोडा अल्पोपहार घेतला तेव्हा त्यात योग्य उष्मांक व प्रथिने आहेत ना, याची त्यांनी विनोदाने चौकशी केली. राजकीय पुढाऱ्यांऐवजी वैज्ञानिक हे देशाचे शिल्पकार यापुढे असतील, असे ते भाषणात म्हणाले.

संमेलनाने एक ठराव केला की साहित्य संमेलनांसाठी प्रतिनिधिना रेल्वेकडून भाड्यात सवलत मिळते, तशी विज्ञान संमेलनाबाबतीत मिळावी. रेल्वेखात्याने ठरावावर दिलगिरी कळवली. तसे आम्ही यशवंतरावांना कळवले. त्यांनी रेल्वेमंत्र्यांना सूचना दिल्याचे कळवले. — आम्ही पुनर्विचार केला आहे व सर्व भारतीय भाषांतील विज्ञान संमेलनांबाबतीत सवलत मिळेल — असे रेल्वेने कळवले.

डॉ. गोविंद खरे यांनी रक्तदान विषयावर मनोरंजक कीर्तन केले. कुटुंबनियोजन हा विषय ठरत होता. पण कॅथॉलिक शाळेत संमेलन असल्याने ऐनवेळी वाद नको म्हणून बदल केला गेला.

संमेलन 4 (नाशिक 1969)

दुसऱ्या संमेलनापासून अध्यक्षीय भाषणाची प्रत वृत्तपत्रांना खूप अगोदर जुळणीसाठी पाठवली जाते व त्यावर प्रसिद्धी तारखेचा निर्बंध लिहिला जातो. वृत्तपत्रे निर्बंध पाळतात. पण चौथे संमेलन दुपारी सुरु होण्याअगोदर एका दैनिकाने सकाळीच समग्र भाषण छापून टाकल्याचे लक्षात आले. संमेलनाचे अध्यक्ष प्रा. वि. वा. नारळीकर म्हणाले की दैनिकात भाषण आल्याचे कित्येकांना माहितही नसेल. वाचनाप्रमाणे श्रवण हेही उपयुक्त असते. तसेच, त्यांनी भाषण वाचताना काही पूरक माहिती दिली. सापेक्षता या विषयावर संमेलनात आणखी एक व्याख्यान त्यांनी दिले, तेव्हा प्रचंड गर्दी होती.

या संमेलनात मी जागतिक अंकांचा प्रस्ताव पुन्हा मांडला. अजून विरोधी सुर होतेच. मतास टाकण्याऐवजी प्रस्ताव मागे घेतला. (विषय संपवायला पुढे जातो. 1972 च्या सातव्या संमेलनावेळी लोकमत पार बदलले. पाठ्यपुस्तक मंडळाने जागतिक अंक स्वीकारले. आता ठरावाचीही गरज नाही असे संमेलनसमिती व कार्यकारिणीला वाटले. परिषदेने 1 एप्रिल 1973 पासून हे अंक स्वीकारले).

शंतनुराव किल्लोस्कर हे संमेलनाचे नियोजित उद्घाटक होते. पण काही काल अगोदर त्यांनी अडचण कळवली व भाषणलेख पाठवला. तो वाचून दाखवण्यात आला. शंतनुराव दुसऱ्या दिवशी परिसंवादास ठरल्याप्रमाणे अध्यक्ष म्हणून आले व त्यांनी मोलाचे मार्गदर्शन केले. मानव नुकताच चंद्रावर पोचला होता. शंतनुरावानी प्रदर्शनातील चंद्रयान-प्रतिकृतीची तारीफ केली. ही मर्मबंधातली ठेव जपणारे, त्या प्रतिकृतीचे निर्माते विद्यार्थी सुमारे 30 वर्षांनंतर भेटले व मला सुखद धक्का बसला. कालप्रवाहात कोण केव्हा भेटतील, कोणती याद देतील हे सांगता येत नाही.

संमेलन 5 (नागपूर 1970)

या संमेलनाचे वैशिष्ट्य असे की भविष्यकाळात जगात खूप गाजणाऱ्या आयआयटी संस्थांचे एक शिल्पकार डॉ. पु. का. केळकर अध्यक्ष म्हणून लाभले. कानपूर व नंतर पवई येथील संस्था त्यांनी वाढवल्या. महत्त्वाच्या कार्यक्रमावेळी ते व्यासपीठावर व सभागृहात होते, पण संधी मिळेल तेव्हा प्रदर्शन, भोजन अशे सर्व ठिकाणी ते मुख्यता विद्यार्थ्यांबरोबर मिसळत होते. विद्यार्थ्यांच्या आकांक्षा काय आहेत, कोणत्या अडचणी आहेत, विज्ञानाचा अभ्यास कसा करता यावर चर्चा करित होते.

मी व डॉ. केळकर मुंबईहून नागपूरला आगगाडीने जात होतो. पोचण्यापूर्वी काही काल असताना एक नागपूरचे प्रवासी चढले. ते म्हणाले की नागपूरला संमेलनाचा काहीही गवगवा नाही. संमेलन साफ पडणार. मला पटत नव्हते. उद्यम मासिकाचे वाडेगावकर पतीपत्नी, लक्ष्मीनारायण टेक्निकलचे डॉ. मेने ही कुशल व लोकसंग्रह करणारी मंडळी संमेलनाची सूत्रधार होती. संमेलन छानच झाले. संमेलनाच्या खुल्या अधिवेशनात मी गैरसमज वा अपप्रचार यांचा हा नमुना सांगितला.

संमेलन 6 (मुंबई 1971)

संमेलनाचे आयोजन करताना अडचण दिसत नव्हती. अचानक भारत-पाक युद्ध सुरू झाले. प्रकाशबंदीचे निर्बंध आले. त्यांचे पालन करून कमी प्रमाणात का होईना, संमेलन करायचेच असा कार्यकर्त्यांनी निर्धार केला. सुदैवाने युद्ध संपले व निर्बंध वेळेवर दूर झाले.

वैज्ञानिकांचे परदेशी पलायन हे सूत्र असलेले "बरसते सूर्यातूनी चंद्रिका " हे विद्याधर गोखले लिखित संगीत नाटक परिषदेने संमेलनात सादर केले. मुख्य भूमिका निर्मला गोगटे यांची होती व आमच्या घरी नाटकाच्या काही तालमी झाल्या. पडदा पडला असताना पात्रांची नावे जाहीर झाली. अचानक लक्षात आले की हे विज्ञान संमेलन आहे. पात्रांची विज्ञानविषयक पूरक ओळख द्यावी असे सुचले. मी निवेदकास सांगत होतो की एक कलाकार प्रा. रा. वि. सोवनी हे प्राणीशास्त्राचे प्राध्यापक व विज्ञानलेखक आहेत असे जाहीर करा. बाजूस अनंत वर्तक हे ऐकत होते. एकेकाळी अश्विनशेट वगैरे संगीत भूमिका करणारे वर्तक या नाटकातही कलाकार होते. त्यांनी मला हळूच सांगितले की तेही विज्ञानक्षेत्रातले इलेक्ट्रिकल इंजीनियर आहेत. निवेदकांनी दोघाही वैज्ञानिकांचा उल्लेख केला.

लौकरच मुंबईत दूरदर्शन चालू होणार होते. त्याची झलक म्हणून सभागृहाबाहेर लॉबीमध्ये एका संचनिर्मात्या कंपनीने जाहिरात म्हणून क्लोज्ड सर्किट प्रेक्षण व्यवस्था केली होती.

टीप — मराठी विज्ञान परिषदेतर्फे (mavipa.mumbai@gmail.com) दरवर्षी मराठी विज्ञान संमेलन भरवले जाते. पहिली 38 संमेलनाध्यक्षीय भाषणे खंड प्रसिद्ध (नोव्हें 2005, संपादक अ. पां. देशपांडे). त्यातले किस्से (1966-71 मधील संमेलनांबाबत हवे आहेत, असे परिषदेने मला कळवले. त्या काळात मी परिषद कार्यवाह होतो. लेखन मे 2004). परिषद नवा ईमेल पत्ता वर नोंदला आहे 20 फेब्रु 2009
लेखक ईमेलसंपर्क वेबसाईट इंडेक्स पानावर